

RAPS VƏ PERKO BİTKİLƏRİNİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNƏ DİQQƏT ARTIRILMALIDIR

S.Z.ƏLİYEV, E.M.KOSAYEV, kənd təsərrüfatı elmləri namizədləri
Azərbaycan ET Yemçilik, Çəmənçilik və Otlarlar İnstitutu

Heyvandarlığın məhsuldarlığının artırılmasında möhkəm yem bazasının yaradılması əsas amillərdən biridir. Məlumdur ki, yem istehsalı əkmə və təbii yem bitkiləri hesabına ödənilməlidir. Buna baxmayaraq istər əkmə yem bitkilərinin, istərsə də təbii otlaq və biçənlərin məhsuldarlığı çox aşağıdır. Elə buna görə də heyvandarlığın yemə olan tələbatı ödənilmədiyindən məhsuldarlığı da nəzərdə tutulan səviyyədə aşağıdır.

Məhz ona görə də Respublikanın suvarma və dəmyə şəraitində əkmə yem bitkilərinin, təbii otlaq və biçənlərin məhsuldarlığının və məhsulun keyfiyyətinin yüksəldilməsini təmin edən tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir. Əkmə yem bitkilərinin sahə vahidindən məhsuldarlığı artırmaq məqsədilə qısa vegetasiyalı aralıq yem bitkilərindən olan raps və perko bitkilərinə yemçiliklə məşğul olan fermerlər geniş yer verməlidir.

Hələ qədim zamanlardan raps Avropa ölkələrində yağ istehsal etmək üçün əkilirdi. Şrot və jümigindən isə yem məqsədi ilə istifadə olunurdu. Son illərdə raps və perko yem bitkiləri kimi geniş miqyasda yayılmışdır. Yaşıl kütləsinin tərkibində 24-27% protein olması və heyvan orqanizmi tərəfindən yaxşı həzm olunmasına görə həmin bitkilərin yaşıl kütləsindən senaj, silos, briket və qranula hazırlamaqla mal-qaraya, xüsusən sağmal heyvanlara yedirtmək faydalıdır.

Raps və perko onunla qiymətləndirilir ki, suvarılan aran rayonlarında qış qabağı əkinləri (avqust, sentyabr aylarında səpildikdə) artıq gələn ilin mart-aprel aylarında, dağətəyi və dağlıq rayonlarında isə yaz əkinləri (mart-aprildə səpildikdə) may, iyun, iyul aylarında mal-qaranı bol və yüksək zülallı yaşıl yemlə təmin etməyə imkan verir.

Heyvandarlıqla məşğul olan sahibkarlar tərəfindən maraqla qarşılanacağını nəzərə alaraq bu bitkilər haqqında qısa məlumat verməyi lazım bilir.

Raps: qısa vegetasiyalı yağlı yem bitkisidir. Intensiv pöhrəvermə qabiliyyətinə malikdir, 25-27 dərəcə şaxtalara dözümlüdür. Payızlıq və yazlıq formaları mövcuddur. Yüksək qidalılıq və həzm olunmaq qabiliyyətinə malikdir. Bir kiloqram yaşıl kütləsində 0,16 yem vahidi, 80 qram həzm olunan protein və 57 mq karotin vardır. Torpaq nəmliyinə və qida elementlərinə qarşı tələbkardır. Elmi-Tədqiqat Yemçilik, Çəmənçilik və Otlarlar İnstitutunun Gədəbəy dayaq məntəqəsində dəmyə şəraitində aparılan təcrübələrdə sübut edilmişdir ki, N₉₀, P₉₀, K₉₀ kq təsir edici miqdarda gübrələr verildikdə hər hektardan 5 dəfə çalından 1271 sentner yaşıl kütlə və ya 153 sentner yem vahidi götürüldüyü halda, gübrə verilməmiş sahədən məhsul xeyli az, yəni 810

sentner yaşıl kütlə və ya 97 sentner yem vahidi əldə edilmişdir.

Həmin şəraitdə başqa bir təcrübədə 3 çalından 1460 sentner yaşıl kütlə alınmışdır. İki illik məlumatlara görə Gədəbəy şəraitində payızlıq rapsın yaşıl kütləsində çiçəkləmə fazasında 27,5%, yazlıq rapsın yaşıl kütləsində isə 21,2% protein olmuşdur. Yaşıl kütləsinin tərkibi vitaminlər, yağlar, kalsium, fosfor, kükürd və başqa mineral maddələrlə zəngindir. Toxumları xırda olduğundan səpin qabağı torpağın dəqiq becərilməsinə tələbkardır. Payızlıq rapsın yaşıl kütləsi o dövrdə yetişir ki, (mart-aprel) həmin dövrdə silos, ot, senaj qurtarır, arpa, vələmir, yonca və başqa bitkilərin yaşıl kütləsi isə hələlik yetişmir və lazımı qədər yaşıl kütlə vermir. Payızlıq raps əkinlərinin mart-aprel və may ayının əvvəllərində yaşıl kütlə verməsi və mal-qaranın belə yaşıl yemlə bir aya kimi təmin edilməsi hesabına xüsusən sağılan heyvanların qışlama dövrü 25-30 gün qısalmış olur. Sübut edilmişdir ki, sağılan heyvanları dekabr-yanvar və mart-aprel aylarında raps və perkonun yaşıl kütləsi ilə yedizdirdikdə süd məhsuldarlığı 25-30% artır. Hər hektardan birinci çalıda azı 300-350 sentner yaşıl kütlə yetişir.

Perko Almaniyada və Bolqarıstanda geniş sahələrdə becərilir. 25 dərəcə qış şaxtalarına qarşı dözümlüdür. İnstitutun Gədəbəy dayaq məntəqəsində aparılan təcrübələrlə məlum olmuşdur ki, perkonun yaşıl kütləsinin tərkibində 22-24% protein var. Həzm olunma qabiliyyəti yüksəkdir. Kövsəyən heyvanlarda yaşıl kütləsinin həzm olunması 98%-dir ki, bu cəhətdən çuğunduru (90%), qarğıdalı (72%) və yoncanı (62%) ötüb keçir. Perko bitkisi intensiv pöhrələmə qabiliyyətinə malikdir. Gübrələdikdə və suvardıqda 2-4 dəfə çalınır. Perkonun yaşıl kütləsindən otlaq kimi, senaj, silos, yaşıl yem kimi geniş istifadə edilir. Onun yaşıl kütləsindən habelə yüksək vitaminli ot unu, briket və qranula da hazırlanır. Çiçəkləməyə başlayanda yaşıl kütləsinin çalmaq lazımdır.

Moldaviya və Azərbaycan şəraitində aparılmış ilkin təcrübələr göstərmişdir ki, 55-60 gündən sonra perkonun qışqabağı əkinlərində bitkinin birinci çalında aprel ayında 350-400 sentner yaşıl kütlə almaq mümkündür. Vegetasiyasının qısa olmasına görə heç bir yem bitkisi bu bitki ilə müqayisə oluna bilməz. Toxumları xırda olmaqla onların artım əmsalı çox yüksəkdir. Moldaviya şəraitində hər hektardan orta hesabla 14-15 sentner toxum götürülür. Hektara 10-12 kq toxum norması hesabı ilə hər hektardan istehsal olunmuş toxumla təxminən 120-150 hektar sahəni təmin etmiş oluruq. Perkonun yaşıl kütləsinin yüksək həzmə gedicilik xüs-

siyyətini nəzərə alaraq onu doğranmış kövşənlə və ya qargıdalının qurumuş gövdəsi ilə qarışdırmaq məsləhətdir. Belə qarışıqlarda qaba yemlərin həzmə gediciyliyi xeyli yüksək olur.

Rapsı və perkonu suvarılan aran rayonlarında payızda (avqust, sentyabr aylarında), payızlıq və yazlıq formaları erkən yazda (fevral, mart aylarında) ot calını yerində kövşənlikdə, dağətəyi və dağlıq rayonlarda isə erkən yazda (mart, aprel aylarında) səpmək tövsiyyə olunur.

Həmin bitkilərin toxumları çox xırda olduğundan bir qayda olaraq, torpaq səpin qabağı tam hamarlanmalı, gübrələnməli və dəqiq hazırlanmalıdır. Ən yaxşı sələflər paxlalı və dənli bitkilərdir.

İri buynuzlu mal-qara xüsusən sağmal inəklər üçün yaşıl konveyr yaratmaq məqsədilə rapsı və perkonu suvarılan torpaqla qda avqustun 15-dən başlayaraq hər 15-20 gündən bir noyabrın 1-dək səpmək mümkündür. Çalışmaq lazımdır ki, raps və perko, habelə onların digər bitkilərlə qarışıqları əsasən payızda səpilsin. Çünki onları payızda əkdikdə yaz səpinlərinə nisbətən məhsuldarlıq 35-40 % yüksək olur. Aran bölgəsinin suvarılan rayonlarında yaz səpinlərini sahəyə çıxmaq mümkün olan kimi, adətən fevralın 15-dən başlamalı və mart ayına kimi qurtarmaq lazımdır.

Səpin norması: rapsın və perkonun təmiz əkinlərində hər hektara 12-15 kq, gülül, noxud, arpa və vələmirə qarışıqlarda rapsdan və perkodan hər hektara 8-10 kq, gülüldən 80, noxuddan 100, arpadan 60, vələmirdən 60 kq səpmək lazımdır.

Cərgəaraları 30 sm məsafədə olmalı, əvvəlcə qarışıq əkinlərdə noxud, gülül, arpa, vələmir səpilməli, sonra sahənin eninə raps və perko toxumu üç hissə quru ələkdən keçirilmiş qumla qarışdırılıb səpilməlidir. Raps və perko toxumlarının torpağa basdırılma dərinliyi 1-2 sm, gülül, noxud, arpa və vələmir isə 4-6 sm olmalıdır. Yaz səpinlərində perko ilə qarışıq əkmək üçün vələmir, gülül və noxudu götürmək məsləhətdir.

Aparılmış təcrübələr göstərir ki, səpin müddəti və üsullarından asılı olaraq rapsın və perkonun məhsuldarlığı dəyişir. Məlum olmuşdur ki, erkən yaz əkinlərində səpinin müddəti gecikdirildikcə məhsuldarlıq azalır.

Ən optimal səpin müddəti aprelin əvvələridir. Belə ki, əgər raps aprelin 1-də səpildikdə 2 çalımdan 980,0 sentner yaşıl kütlə alınıbsa, mayın 15-də səpdikdə 560,0 sentner götürülmüşdür. Toxumluq sahələrdə cərgə aralarının 45-60 sm olması tövsiyyə olunur. Suvarılan rayonlarda 15-20 sentner toxum məhsulu almaq adi halıdır.

Hollandiyada suvarılan şəraitdə rapsın toxum məhsulu hər hektardan 40 sentnerə çatdırılmışdır ki, bu da toxumun çoxalma əmsalını 350-400-ə çatdırır. Bu toxumçuluqda görünməyən nailiyyətdir.

Üzü və mineral gübrələrin verilmə norması sələf bitkiləri və torpaqların münbitlik səviyyəsindən asılı olaraq nizamlanmalıdır. Bol və keyfiyyətli məhsul almaq məqsədilə əsas şum altına hər hektara 10-15 ton peyin, 150 kq superfosfat, səpin qabağı 50 kq azot, vəgetasiya dövrünün birinci yarısında 40 kq azot, 60 kq fosfor, 50 kq kalium gübrəsinin təsiredici maddə hesabı ilə verilməsi tövsiyyə olunur.

Raps və perkonun yaşıl kütləsini yuxarıda deyiləni kimi, qönçələmə fazasında və ya çiçəkləmənin başlanğıcında çalmaq lazımdır. Qönçələmə fazasında çaldıqda bitkilərin pöhrə vermək qabiliyyəti yüksək olur. Qönçələmə fazasında çaldıqda hər hektardan 300-350 sentner, çiçəkləmə fazasında 350-400 sentner yaşıl kütlə almaq olar. Lakin iki çalımdan birlikdə məhsuldarlıq azı 500-600 sentnerə qədər olur. Aparılan tədqiqatlar göstərdi ki, budaqlama ilə qönçələmə fazaları arasında çaldıqda bir ildə eyni sahədən 2-3 dəfə çalın əldə etmək mümkündür.

Raps və perko qısa vegetasiyalı bitkilər olmaqla, intensiv böyümə və inkişaf xüsusiyyətlərinə malik olduqlarından növbəli əkinlərin aralıq və erkən yaz əkinlərində yerləşdirilməli və mütərəqqi üsullarla becərilməlidir.

Bu bitkilər yüksək çoxalma əmsalına malik olduqları üçün qışqabağı örtüklü, aralıq və qarışıq səpinlərdə heyvandarlıqla məşğul olan fermerlər üçün yem bazasının möhkəmləndirilməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir və həmin bitkilərin əkini hesabına hər hektardan əlavə olaraq 25-30% artıq yüksək zülallı yem tədarük oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan SSR-də yem bitkilərinin becərilməsi. Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı, Bakı 1982. 2. Раци-Высокоудражающая культура. Ленинград "Колос" 1975. 3. S. Z. Əliyev Raps və perko bitkilərinin becərmə texnologiyası. Azərbaycan Respublikasında möhkəm yem bazasının yaranması yolları. Bakı 2001.